

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ЯРЕМЧУК ОЛЕГ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 749.749.01”019/20”(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ НАПРЯМИ ДИЗАЙНУ УКРАЇНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**

17.00.07 – дизайн

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата мистецтвознавства

Київ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано у Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат технічних наук, доцент
Білякович Ліана Миколаївна,
Київський університет ім. Б. Грінченка,
професор кафедри дизайну

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Лагутенко Ольга Андріївна,
Національна академія образотворчого мистецтва і
архітектури,
завідувач кафедри теорії та історії мистецтв

доктор мистецтвознавства, професор
Кротова Тетяна Федорівна,
Київський національний університет
технологій та дизайну,
професор кафедри моделювання костюма

Захист відбудеться 30 вересня 2021 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.03 у Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36, ауд. 209.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розіслано 30 серпня 2021 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Оборська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність цього дослідження зумовлена всезростаючим значенням дизайнерських практик в українському та світовому контексті. Як засвідчує аналіз джерельної бази, у вітчизняній науковій традиції терміни «дизайн», «теорія та теоретичні напрями дизайну» позбавлені чіткої дефініції, хоча і відображені у споріднених, почасти суперечливих поняттях. Відмінності понятійних принципів обумовлені різноспрямованістю і неоднорідністю практик дизайну, а також відмінностями у світогляді і творчих кредо їх авторів. Розвиток методології та теоретичного базису дизайну України почав формуватися доволі пізно – у другій половині ХХ ст., тому на початковому етапі теоретична основа вітчизняного дизайну була повністю підпорядкована радянській ідеологічній моделі з паралельно існуючими поняттями художнього конструювання та технічної естетики. На початку ХХІ ст. в Україні склалась різноплановість теоретико-концептуальних засад дизайну, варіативність визначення самого поняття «дизайн», етапів його розвитку та теоретичних підходів. На сьогодні немає узагальненого осмислення понятійно-категоріального апарату та теоретичного дискурсу вітчизняного дизайну. У цих умовах набуває актуальності проблема ґрунтового дослідження генези, еволюційного розвитку, узагальнення та систематизації теоретичних напрямів дизайну України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: Дисертацію виконано на кафедрі технологій і дизайну Київського національного університету культури і мистецтв відповідно до теми наукових досліджень КНУКіМ «Мистецтво як предмет комплексного дослідження: теорія, історія, практика» (номер державної реєстрації 0118U100122).

Мета дослідження: розкрити генезу, динаміку та концептуальні особливості сучасних теоретичних напрямів дизайну як цілісного та своєрідного явища другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- проаналізувати стан наукової розробки проблеми, охарактеризувати джерельну базу та методологію дослідження;
- узагальнити науково-методологічні підходи до вирішення досліджуваної проблеми та здійснити аналіз категоріально-понятійного апарату дослідження;
- дослідити соціокультурні, ціннісно-світоглядні, естетичні та власне дизайнерські передумови і шляхи становлення теоретичних напрямів дизайну України зазначеного періоду;
- узагальнити науково-теоретичні напрями розвитку дизайну України зазначеного періоду;
- на основі аналізу наукової літератури розкрити особливості пошукових стратегій теоретичного базису дизайну України зазначеного періоду;
- на основі аналізу наукових публікацій та актуальних тенденцій у творчості сучасних вітчизняних та світових дизайнерів, представлених якнайширшим колом візуальних матеріалів виділити нові теоретичні напрями дизайну.

Об'єкт дослідження: теоретичні напрями дизайну України.

Предметом дослідження: генеза, концептуальний та еволюційний розвиток теоретичних напрямів дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Методи дослідження. У дисертаційному дослідженні автором були використані загальнонаукові та спеціальні методи мистецтвознавчого аналізу на основі системно-структурного підходу. Метод синхронного порівняння слугував стрижнем, навколо якого гуртувалися решта методів дослідження: термінологічного аналізу і співвідношення понять, порівняльно-аналітичний, періодизації і класифікації, візуально-аналітичний, абстрагування, проєктно-експериментального моделювання. Історико-генетичний метод послугував для аналізу та переосмислення визначних явищ масового характеру, які суттєво вплинули на розвиток культури та мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що пропонована робота є комплексним дослідженням генезису, концептуального та еволюційного розвитку теоретичних напрямів дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Основні положення дисертації, які містять елементи наукової новизни, полягають у такому:

вперше:

- проаналізовано та систематизовано науково-теоретичне підґрунтя дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.;
- узагальнено понятійно-термінологічний апарат дослідження дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.;
- визначено та узагальнено науково-теоретичні та методологічні підходи до дослідження означеної проблеми;
- здійснено аналіз генези, концептуального та еволюційного розвитку теоретичних напрямів дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.;
- проаналізовано стратегії дослідження теоретичних аспектів вітчизняними науковцями;
- сформульовано та проаналізовано гіпотези розвитку нових теоретичних напрямів і необхідність їхнього включення до науково-теоретичного дискурсу дизайну, а саме: візуальної культури; медіа-комунікативного; концептуалістського та перцептивного.

уточнено:

- варіативність та доцільність використання дефініцій «дизайн», «проєктування», «технічна естетика» в понятійно-категоріальній системі теоретичного дискурсу;

набув подальшого розвитку:

- аналіз наукових праць, в яких тією чи іншою мірою висвітлено проблематику теорій дизайну та виокремлено досі не досліджені аспекти питання;
- аналіз актуальних напрямів розвитку дизайнерських практик, в яких використовуються цифрові технології.

Теоретичне значення дослідження зумовлене тим, що створює цілісне науково аргументоване уявлення про генезу, концептуальний та еволюційний розвиток теоретичних напрямів дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Положення дисертації є методологічним підґрунтям для подальшого дослідження та удосконалення методології сучасного дизайну. Результати можуть бути використані при вивченні дотичних до проблеми трансформаційних процесів тем в історії й теорії мистецтва, культурології, історії українського мистецтва:

- в теоретичному плані дозволить доповнити розділ теорій дизайну;
- в проєктно-методологічному плані практично корисним може стати розроблений у дисертації понятійно-термінологічний апарат, що сприятиме розумінню

феномену «дизайн» у системі сучасної проєктної культури;

- збагатить існуючі уявлення про можливості використання цифрових технологій у проєктуванні, визначає методологічні основи проєктування в дизайні, його роль і місце в сучасному комп'ютеризованому суспільстві;
- стимулюватиме на наукові дослідження в галузі художньої і проєктної творчості;
- в навчально-методичному аспекті практичну цінність представляє науково обґрунтована та апробована автором у педагогічній практиці методика професійної підготовки дизайнерів, що може бути використана у навчальному процесі для викладання: комп'ютерного дизайн-проєктування; історії дизайну та мистецтв; дослідженні трансформаційних процесів у культурі та мистецтвах.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що зібрані матеріали, аналіз, теоретичне узагальнення, висновки і результати можуть бути використані у подальшому вивченні теоретичних засад сучасного дизайну; у підготовці методичних розробок, посібників і хрестоматій з історії та теорії дизайну; у розробці лекцій, практичних і семінарських занять у межах навчальних курсів «Історія дизайну», «Теорія дизайну», «Методологія дизайну», «Інноваційні напрями дизайну», «Дизайн-проєктування» тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням комплексного аналізу теоретичних напрямів дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Наукові положення, узагальнення й висновки дослідження належать авторові роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження викладені у повідомленнях автора на конференціях: I Міжнародному науково-практичному конгресі «Міське середовище – ХХІ сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн» (Київ, 10–14 лютого 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Етнодизайн в контексті інновацій ХХІ століття» (Київ, 16–17 квітня 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми дизайн-освіти в європейському вимірі» (Київ, 22–23 квітня 2015); Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених та студентів (Київ, 26–27 квітня 2018); Міжнародній науковій конференції «Шості Платонівські читання» (Київ, 24 листопада 2018); Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Медіазнавчі студії в європейському діалозі: освітній та науковий дискурси» (Київ, 13–14 листопада 2020).

Результати дослідження було впроваджено у процес фахової підготовки студентів КНУКіМ та КУБГ. Автором розроблено робочі програми підготовки студентів за освітніми рівнями «бакалавр» та «магістр» по дисциплінам: «Комп'ютерне дизайн-проєктування», «Інформаційні технології, системи та ресурси», «Комп'ютерне моделювання», «Світлодизайн», «3D графіка», «Digital-технології в індустрії моди».

Результати дослідження обговорювались на засіданнях і семінарах кафедри технологій і дизайну Київського національного університету культури і мистецтв.

Публікації. Основні положення дисертації і результати дослідження викладено в 15 наукових публікаціях: 9 публікацій видано у наукових фахових періодичних виданнях України, 3 з яких – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз; 6 – у збірках матеріалів наукових всеукраїнських та міжнародних конференцій, конгресів.

Структура та обсяг дисертації зумовлені специфікою предмета дослідження і логікою розкриття теми, а також поставленою метою і завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (373 найменування, з яких 53 – джерела іноземними мовами), додатків – списку публікацій, глосарію та альбому ілюстрацій (86 ілюстрацій, 1 таблиця та 3 діаграми). Загальний обсяг роботи – 213 сторінок, з яких 182 сторінок становить основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Вступ обґрунтовує актуальність теми дисертаційної роботи; сформульовано мету та завдання досліджень, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації, які висвітлюють основний зміст роботи.

РОЗДІЛ 1. «Теорії дизайну як предмет наукового дослідження»

охарактеризовано стан наукової розробки проблеми, джерельну базу, методологію, концептуальне підґрунтя і понятійні компоненти дисертації.

Підрозділ 1.1. «Історіографія проблеми дослідження»

розглянуто та проаналізовано засади становлення теоретичних напрямів дизайну України другої половини ХХ –початку ХХІ століття. З'ясовано специфіку та виявлено аспекти, що сприяли еволюції дослідницької діяльності науковців ті практиків дизайну у формуванні теоретичного дискурсу. Виявлено, що розвиток методології вітчизняного дизайну починається в 60-ті роки ХХ ст. Підтримуючи загальносвітові тенденції, національна школа формувала свій теоретичний базис, який початково опирався на радянську модель дизайну, регульовану ВНДІТЕ з його регіональними осередками. Після розпаду СРСР вектор теоретичного напрямку був змінений на дослідження самоідентифікації та інтеграції національної школи дизайну у світовий та європейський простори.

Підрозділ 1.2. «Джерельна база дослідження»

здійснено огляд джерельної бази з напрямку дисертаційного дослідження. Опрацьовано доробок вітчизняних та зарубіжних вчених, інтернет-ресурси, дисертації та реальні дизайнерські проекти. Базовим матеріалом дослідження слугували публікації сучасних українських та зарубіжних авторів, оприлюднені в другій половині ХХ – ХХІ ст.

Загальною основою дослідження історичних та теоретичних засад вітчизняного дизайну стали фундаментальні праці В. Я. Даниленка, Т. І. Андрущенко, І. І. Дробота, Ю. Г. Легенького, О. Я. Боднара, М. Є. Станкевича, П. М. Татіївського, О. В. Коновалової, Т. О. Божко, С. П. Мигалья, Т. Є. Казанцевої, В. Г. Чернявського, І. О. Кузнєцової, З. А. Чегусової, Т. В. Кара-Васильєвої, О. В. Кардаша, Д. А. Луганцевої, Л. Р. Гнатюк, К. В. Осадчої, О. В. Бойчука, В. М. Голобородька, А. Л. Рубцова, О. В. Васіної та ін.

Теоретичні засади проектування вивчались шляхом аналізу робіт: В. Р. Аронової, Л. М. Безмоздіної, О. М. Ковешнікової, О. І. Ковешнікова, Н. О. Ковешнікової, В. Л. Глазичєва, О. І. Генісаретського, О. М. Бізунової, В. В. Сінковського, Є. А. Розенберга, І. О. Розенсона, Г. Б. Мінервіна, Хуа Не, С. О. Хан-Магомедова та ін.

Базисом досліджень культурологічного спрямування послужили набутки:

С. М. Іконнікової, В. П. Большакова, В. Р. Аронова, С. Д. Безклубенка, Н. В. Барної, Н. Н. Мосорової, Л. М. Безмоздіна, В. Ф. Рунге, М. Хайдеггера, Т. І. Андрущенко, І. І. Дробота, Ю. Г. Легенького, Ж. Бодрійяра, А. М. Лаврентьєва, В. В. Чижикова, Т. Ю. Бистрової, С. О. Захарової та ін.

Основою функціоналістського напрямку стали дослідження: В. Ф. Рунге, Є. А. Розенберга, Т. І. Андрущенко, І. І. Дробота, Ю. Г. Легенького, О. О. Карпеченка, Л. Т. Нуркушевої, К. І. Самойлової, К. Александера та ін.

Формотворчі засади дизайну вивчались по науковим працям: І. Ш. Шевелєва, Н. В. Султанова, Б. Ф. Єгорова, Ф. Д. К. Чиня, В. Б. Устіна та ін.

Теоретичним базисом конструктивного напрямку стали дослідження: В. А. Абизова, С. А. Зайцева, Л. А. Чернявіної, О. А. Барташевича та ін.

Підґрунтям досліджень техногенної цивілізації послужили роботи: В. Р. Аронова, М. Хайдеггера, М. Є. Станкевича, Ю. А. Єрфорта, В. М. Іскріцького, Д. Г. Сущенка, А. Н. Стадніка, В. Д. Курушина та ін.

Теоретичне підґрунтя психології візуального сприйняття проаналізовано на основі праць: В. Ф. Рунге, В. В. Кандинського, З. І. Алфьорової та ін.

Вивченню стилів та теорії стилів послужили набутки: Л. М. Буткевича, О. М. Соколова, М. Р. Селівачова, Р. В. Захарчук-Чугай, Т. Ф. Кротової та ін.

Встановлено міру вивченості і систематизовано теоретичні дослідження дизайну з огляду естетики (О. А. Барташевич, О. Г. Мельніков, Р. А. Куренкова, Т. В. Кара-Васильєва); ергономіки (В. Ф. Рунге, С. В. Сьомка, Є. А. Антонович, Ш. Філл, П. Філл); екології (В. Д. Папанек, С. В. Вергунов); колористики (В. В. Вдовченко, Т. О. Божко, А. С. Сімонік, Г. Фрілінг, К. Ауер, Ж. Агостон, Е. Фішер); біоніки (Ш. Філл, В. Є. Михайленко, О. В. Кащенко, С. П. Мигаль); методології проектування (Дж. К. Джонс, Т. О. Божко, О. І. Генісаретський, О. М. Бізунова, В. Р. Аронов); прогностичної методології (В. Р. Аронов, Ж. Б. Каролл, Л. М. Білякович, О. М. Воронцова, Е. Н. Шапаренко, Н. В. Чупріна, Т. В. Струмінська); семіотики (О. Е. Седов, Ю. С. Степанов, Ч. У. Морріс, Ф. де Соссюр, К. Леві-Строс, К. В. Фадєєва, В. А. Виноградов, А. Моль, М. В. Шубенков, Р. Барт, І. Д. Рудь, І. І. Цуккерман, Ю. М. Лотман, П. Фуко); загальних положень теорії систем та теорії інформації (Л. Берталанфі, Ю. А. Шрейдер, А. Моль та ін.).

Важливого значення у дослідженні теоретичної бази як джерела пошуків сучасних наукових напрямів набули твори мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ ст., представлені у зразках промислового дизайну, архітектури та матеріалах музеїв світу.

Підрозділ 1.3. «Понятійно-термінологічний апарат і методи дослідження»
поточнено терміни, поняття, визначення, дефініції категорії «дизайн» з огляду теоретико-мистецтвознавчій супідрядності та варіативної поліфункціональності сучасної науки. Автором досліджено понятійні межі терміна «дизайн» та встановлено поняття, які не входять до відповідного теоретичного дискурсу України. У дисертації були використані загальнонаукові та спеціальні методи мистецтвознавчого аналізу. Алгоритм рішення наукових задач передбачав постійне зіставлення характерних ознак та понять, притаманних різним теоретичним напрямам, тобто вимагав тотального компаративістського підходу.

РОЗДІЛ 2. «Гене́за і становлення науково-теоретичних та методологічних засад дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.»

розкриває передумови виникнення, становлення та еволюції теоретичних напрямів дизайну України в окреслений період; проаналізовано корпус текстів теоретичного базису дизайну України та пошукові стратегії вітчизняних дослідників.

Підрозділ 2.1. «Соціокультурні та науково-методологічні передумови виникнення теорій дизайну в практиках 1950–1980 років»

на основі системного мистецтвознавчого та дизайнерського підходів здійснено аналіз науково-методологічних засад виникнення теорій дизайну, який попередньо показав, що використання принципів та дослідницького інструментарію семіотики (структурної лінгвістики, теорії систем, теорії інформації) виявляють високу ефективність у пізнанні функціонування багатопланових культурних процесів. Визначено понятійний апарат за темою наукового дослідження, проаналізовані семіотичні принципи структурної лінгвістики і теорії інформації, які лягли в основу теоретичної та практичної складових дослідження; були проаналізовані та уточнені поняття: «теорія», «теоретичний напрям», «наукова теорія», «метод», «концепт», «інформація». Обґрунтована та запропонована авторська версія етимології поняття «дизайн».

Підрозділ 2.2. «Аналіз теоретичних напрямів дизайну України»

проведено семантичний аналіз корпусу текстів, присвячених теорії та історії дизайну, який полягає у виокремленні певних мовних висловів як носіїв тієї чи іншої форми інформації. В результаті семіотико-лінгвістичного аналізу та застосування апарату загальнонаукової та мистецтвознавчої методології було виділено та охарактеризовано 15 теоретичних напрямів, за якими формувався і надалі еволюціонує теоретичний базис дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: культурологічний; функціоналістський; формотворчий; конструктивний; техногенний; естетичний; колористичний; візуального сприйняття; стилістичний; універсальний/інклюзивний; ергономічний; екологічний; біонічний; проектно-методологічний; прогностичний. Результати дослідження отримали авторську графічну інтерпретацію частоти та глибини наукового опрацювання 15-ти теоретичних напрямів дизайну трьома групами вчених: українських; російських/радянських; узагальненої міжнародної групи (увійшли українські, російські/радянські, зарубіжні науковці). Відповідно були побудовані діаграми розподілу ступеня вагомості наукової розробки теоретичних напрямів дизайну; проведено компаративний аналіз.

Підрозділ 2.3. «Пошукові стратегії становлення та розвитку теоретичних напрямів дизайну українських науковців другої половини ХХ –початку ХХІ ст.»

проаналізовано пошукові стратегії в корпусі текстів вітчизняних науковців та виявлено, що всі вони базуються на опрацюванні та поглибленні існуючих теоретичних напрямів. Узагальнення творчості дизайнерів та ретельний аналіз у пошукових стратегіях вітчизняних науковців засвідчили наявність теоретичних напрямів, які опосередковано увійшли в теоретичний базис вітчизняного дизайну: універсальний/інклюзивний, прогностичний та техногенний. Зазначено, що семантичне ядро теоретичного базису вітчизняного дизайну не включає багато нових сучасних понять, які відсутні або використовуються опосередковано у зв'язку зі слабкою теоретичною розробкою.

РОЗДІЛ 3. «Дизайн як нова парадигма мистецтва епохи постмодернізму»
 проаналізовано низку численних публікацій, які засвідчують, що, починаючи із 1970–1980-х рр., питання «в чому відмінність між мистецтвом та дизайном» досить активно розглядається в науковому та професійному колах. Водночас ці два поняття в сучасних умовах є невід’ємними та взаємодоповнюючими, тому автором було запропоновано інше формулювання, згідно з яким дизайн не протиставляється мистецтву та, навпаки, виступає його теоретичною і методологічною складовою.

Підрозділ 3.1 «Дизайн як мистецтво візуальної культури»
 автором перевірено гіпотезу впливу теорії візуальної культури, сформульованої наприкінці ХХ ст. У результаті аналізу було встановлено вплив цієї теорії як на наукові напрями дослідження вітчизняних вчених, так і на практику українського мистецтва. Виявлено розбіжності в інтерпретації термінологічного апарату та деяких положень теорії візуальної культури. Так у вітчизняному науковому просторі набуло широкого вжитку поняття «візуальні мистецтва», яке звужує область наукових досліджень візуальної культури до мистецьких практик.

Підрозділ 3.2 «Дизайн як мистецтво медійної комунікації»
 на значному джерельному матеріалі та аналізі медіа-контенту встановлено необхідність розвитку теоретичного напрямку, пов’язаного зі стрімким розвитком засобів масової комунікації. Досліджено вплив двох теорій на еволюцію уявлень про дизайн: конвергентних медіа та нейроестетики. В результаті аналізу вітчизняних наукових робіт із дизайну виявлено зосередження уваги на дослідженнях візуальної комунікації та відсутність системних пошуків за напрямом нейроестетики. Аналіз медіаконтенту України засвідчує значне зростання таких видів дизайну, як web, motion, анімаційний та контенту в мережі інтернет.

Підрозділ 3.3 «Дизайн як мистецтво контемпорарної проєктної діяльності»

виявлено актуальність розбудови теоретичного підґрунтя контемпорарного мистецтва. В результаті аналізу встановлено значний вплив концептуалізму на контемпорарне мистецтво, який варто сприймати як теоретичний напрям дослідження сучасного мистецтва та дизайну. В результаті аналізу наукових робіт вітчизняних дослідників дизайну виявлено відсутність системних досліджень концептуалістичного напрямку. Аналіз мистецької практики України засвідчує актуальність розвитку цього напрямку.

Підрозділ 3.4 «Дизайн як мистецтво перцептивної культури»
 встановлено відсутність теоретичних засад мистецьких практик, які прямо чи опосередковано пов’язані з розвитком цифрових технологій та ультраактуальними поняттями сучасного суспільства (штучний інтелект, віртуальна реальність, адитивне виробництво, комп’ютерне проєктування і моделювання та ін.). Виявлено найбільш релевантну теорію перцептивної культури. В результаті аналізу наукових досліджень вчених України в царині дизайну доведено зосередження уваги на фрагментарних напрямках дослідження сучасної перцептивної культури. Водночас аналіз дизайнерської практики України засвідчує активне використання цього напрямку.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз і систематизація наукової вітчизняної та зарубіжної літератури з теми дисертації виявили різносторонні за ступенем наукової значимості, глибини та спектр охопленої проблематики теоретичні напрями і концепції дизайну. Дослідження теоретичного базису дизайну як мистецтвознавчого феномену обпирались на ґрунтовні роботи українських науковців: Т. І. Андрущенко, І. І. Дробота, Ю. Г. Легенького, О. Я. Боднара, М. Є. Станкевича, П. М. Татіївського, О. В. Коновалової, Т. О. Божко, В. В. Сьомкіна, С. П. Мигалья, Т. Є. Казанцевої, В. Г. Чернявського, І. О. Кузнецової, Т. В. Кара-Васильєвої, З. А. Чегусової, О. В. Кардаша, Д. А. Луганцевої, Л. Р. Гнатюк, К. В. Осадчої, О. В. Васіної, А. І. Лебедевої та ін. Історіографічне опрацювання проблеми засвідчує недостатньо глибоке осмислення авторами вихідного поняття «дизайн», неповноту і суперечливість дефініцій базового понятійно-категоріального апарату, неналежне висвітлення геополітичних передумов формування теоретичного базису дизайну України, відсутність спроб систематизації теоретичних напрямів становлення та розвитку дизайну України, зокрема в епоху постмодернізму.

2. Вперше у вітчизняному науковому просторі проведено багатовекторний мистецтвознавчий аналіз теоретичного доробку українських вчених у царині дизайну із застосуванням системно-структурного підходу та методів: синхронного порівняння, порівняльно-аналітичного, ретроспективного аналізу, історико-генетичного, історико-порівняльного, періодизації і класифікації. Встановлено переважну сфокусованість досліджень на виявленні ознак самоідентифікації українського дизайну, аналізі витоків вітчизняної дизайнерської діяльності, історії становлення та розвитку дизайну України крізь призму ретроспекції (В. Я. Даниленко, М. Є. Станкевич, О. Я. Боднар, О. А. Лагутенко, О. М. Голубець, П. М. Татіївський, О. В. Коновалова, В. Г. Чернявський, І. О. Кузнецова, З. А. Чегусова, Т. В. Кара-Васильєва та ін.). Водночас зміна ідеологічного вектора розвитку національної школи дизайну 1990-х років не дозволила відмовитися від науково-методологічного базису СРСР (спадщини ВНДІТЕ) та російської школи дизайну (В. Р. Аронова, В. Л. Глазичева, О. М. Ковешнікової, О. І. Ковешнікова, Н. О. Ковешнікової, В. Ф. Рунге, А. О. Андросової, В. Ю. Медведева та ін.). Новітній теоретичний базис національної школи дизайну яскраво позначився у працях: В. Я. Даниленка, Т. І. Андрущенко, І. І. Дробот, Ю. Г. Легенького, В. Г. Чернявського, І. О. Кузнецової, Т. В. Кара-Васильєвої, З. А. Чегусової, С. П. Мигалья, Т. Є. Казанцевої, В. Є. Михайленка, О. В. Кащенко, О. В. Коновалової, Т. О. Божко, Л. М. Білякович, О. Я. Боднара, М. Є. Станкевича, П. М. Татіївського. Лише кілька праць присвячені дослідженню інтеграційних процесів українського дизайну у світовий простір, а саме: В. Я. Даниленка, Т. І. Андрущенко, І. І. Дробота, Ю. Г. Легенького.

3. Враховуючи когнітивно-універсалістський характер дисертаційної роботи та невивченість складових об'єкта дослідження, автором було застосовано науково-методологічну дослідницьку базу зі споріднених галузей знань, зокрема, зі структурної лінгвістики. В результаті було доведено, що використання семіотико-лінгвістичного інструментарію дослідження стосовно теорії систем та теорії інформації (як окремих напрямів семіотики) демонструє високу ефективність дослідження не лише культури, а й дизайну як мистецького феномену. Це дозволило

визначити тісний кореляційний зв'язок між концептуально-теоретичною та практичною складовими дисертаційного дослідження, продемонструвати високий науковий потенціал комплексного застосування методів систематизації і типологізації семантики текстів та мистецтвознавчого аналізу, конкретизувати понятійні компоненти дисертації та ключові поняття дослідження. Так, на основі структурно-лінгвістичного аналізу була сформована авторська гіпотеза словотворення та дефініції «дизайн», яка розширила етимологію сучасного розуміння цього поняття. Якщо розглянути слово «design» як концепт мовної кодової системи, то виходить конструкція: «design» = «de» + «sign». Слово складається із двох слів, де «sign» – це однозначно «сигнал». Префікс «de» в європейських мовах інтерпретується як «робити», тобто «робити знак», «позначити», «робити попередній начерк». Але в мовному формотворенні зустрічається ще одна достатньо вживана мовна конструкція з префіксом «de», яка має іншу інтерпретацію, яскраво виражену в Середньовіччі: «de» + прізвище. У цьому випадку «de» інтерпретується не як дія, а швидше як «привілейований» або «позначений». Так, слово «design» вірогідно мало початкове значення як наука про «привілейовані знаки». Таке трактування поняття, на думку автора, було започатковане ще в теософських вченнях Середньовіччя та набуло найбільшого розповсюдження в аристократичних верствах населення Європи, оскільки знання про знакові системи були невід'ємною частиною навчання аристократів та королівських художніх шкіл.

4. Вперше на основі системно-структурного підходу та семантичного аналізу корпусу текстів, присвячених теоретичним аспектам дизайну, було виділено, систематизовано та репрезентовано теоретичний базис вітчизняного дизайну у структурованому вигляді за найбільш значимими 15-ма теоретичними напрямками: культурологічним, функціоналістським, формотворчим, конструктивним, техногенним, естетичним, колористичним, візуального сприйняття, стилістичним, універсальним/інклюзивним, ергономічним, екологічним, біонічним, проектно-методологічним, прогностичним.

За допомогою загальнонаукових і спеціальних методів (порівняльно-аналітичний, співвідношення понять, типологічний, систематизації та узагальнення) автором було виділено три референтні групи вчених, які позначилися своїм науковим доробком у дослідженні теоретичних напрямів дизайну: українські вчені; російські/радянські вчені; зарубіжні вчені.

На основі компаративного аналізу ступеня вагомості наукової актуалізації теоретичних напрямів дизайну серед наведених груп дослідників автором доведено, що:

- в роботах українських вчених простежується найбільший науковий інтерес до культурологічного, функціоналістського, формотворчого, проектно-методологічного теоретичних напрямів дизайну; на середньому рівні – увага до стилістичного, конструктивного, естетичного, візуального сприйняття, ергономічного, біонічного, колористичного напрямів; опосередковано і поверхнево дослідження фокусуються на техногенному, екологічному, універсальному/інклюзивному, прогностичному напрямках;

- у монографіях російських/радянських вчених відзначається найбільший науковий інтерес до таких теоретичних напрямів дизайну: культурологічного, функціоналістського, формотворчого, конструктивного, естетичного, візуального сприйняття, проектно-методологічного; на середньому рівні – увага до техногенного,

стилістичного, ергономічного напрямів; опосередковано дослідження фокусуються на колористичному, екологічному, біонічному, універсальному/інклюзивному, прогностичному напрямах;

- на відміну від російських/радянських дослідників, вітчизняні вчені демонструють високу зацікавленість стилістичним, колористичним та біонічним напрямами розвитку дизайну, що, на думку автора, є характерним проявом національної ідентичності українців;

- зарубіжні вчені фокусують більшу увагу на екологічному та універсальному/інклюзивному напрямах розвитку дизайну, що, на думку автора, є характерним проявом загальносвітових тенденцій;

- узагальнене дослідження наукової актуалізації теоретичних напрямів дизайну на основі наукового доробку українських, російських/радянських та зарубіжних вчених свідчить про найбільш вичерпне висвітлення функціоналістського, формотворчого, проєтно-методологічного, культурологічного, візуального сприйняття, естетичного напрямів; практично мало зустрічаються наукові розвідки екологічного, універсального/інклюзивного, біонічного та прогностичного теоретичних напрямів.

5. Аналіз пошукових стратегій вітчизняних науковців засвідчив безсистемний (епізодичний) інтерес до досліджень концепцій виникнення, розвитку та еволюції теорій дизайну. Системний підхід до осмислення теоретичного базису дизайну на основі структурного та порівняльного аналізів семантичного ядра дозволили виявити понятійно-категоріальний апарат, який практично не використовується або використовується опосередковано в сучасному теоретичному дискурсі вітчизняного дизайну: «цифрове мистецтво», «діджитал-арт», «мистецтво постмодернізму», «контемпоранне мистецтво», «медіадизайн», «нейродизайн», «концептуальне мистецтво», «айдентика», «бренд», «фірмовий стиль», «інформаційна модель», «віртуальна модель» тощо. Причиною такого стану є зосередженість вітчизняних науковців на дослідженні історичних аспектів розвитку як вітчизняного, так і зарубіжного дизайну. Встановлено, що саме відсутність належного теоретичного підґрунтя вітчизняного дизайну і його тяжіння до «застарілих» концепцій не дозволяють науковцям оперувати сучасними понятійними категоріями і термінами. Цей умовивід став однією з ключових робочих гіпотез для подальшого дослідження теоретичних засад сучасного українського дизайну на етапі послідовної інтеграції у дизайнерську творчість принципів естетики постмодернізму.

6. Застосування історико-порівняльного аналізу дозволило встановити понятійну єдність та відмінність феноменів «дизайн» і «мистецтво», проаналізувати їх співвідношення і логіку використання в наукових текстах вітчизняних дослідників. Варіативність трактування лексичних значень понять «дизайн» і «мистецтво» набула особливого розмаїття протягом останньої третини ХХ ст., коли почала формуватися науково-теоретична база вітчизняного дизайну. На початку ХХІ ст. еволюційний розвиток мистецьких практик засвідчує тісний та нерозривний зв'язок мистецтва та дизайну, ці два поняття стають неподільними та взаємодоповнюючими. Автором запропонована нова концепція постмодерністської мистецької практики: «дизайн – це парадигма сучасного мистецтва».

7. На основі історико-генетичного методу творів мистецтва та синхронного порівняння лінгвістичних структур наукової літератури вперше у теоретичному дискурсі дизайну України було проведено системний аналіз, сформульовано та

проаналізовано гіпотези розвитку нових теоретичних напрямів і аргументовано необхідність введення їх до теоретичного базису вітчизняного дизайну. Аналіз творів сучасного мистецтва та науково-теоретичних досліджень дозволив актуалізувати нові трансформативні явища, які спостерігаються в епоху постмодернізму, та ідентифікувати їх за чотирма основними напрямками:

- візуальної культури (візуальних мистецтв, візуальних практик) як широкого рефлексивного поля осмислення мистецьких практик у контексті так званого «візуалізаційного повороту» та «теорії візуальної культури». Мистецтво та дизайн виступають як метамови візуально-вербального мислення в образах, відтворюючи в постмодерністській практиці полістилістичне та еkleктичне різнобарв'я можливих комбінацій. Опрацювання та узагальнення теоретичних робіт українських вчених за напрямом візуальної культури відстежує науковий інтерес до досліджень трансформації образної системи у графічному дизайні та історизму в дизайні одягу;

- медіа-комунікативний або медіадизайну. Медіадизайн у широкому контексті – це весь комплекс візуальних практик сучасних засобів масмедійної комунікації. Аналіз теоретичного підґрунтя медіадизайну виявив активне використання теорії конвергентних медіа та нейроестетики. Опрацювання та узагальнення теоретичних робіт українських вчених за медіа-комунікативним напрямом засвідчує науковий інтерес до досліджень історичних аспектів розвитку комунікативного дизайну в графіці, web-дизайну та особливостей проектування інформаційно-комунікативних об'єктів у середовищному дизайні. Вітчизняних науково-теоретичних розробок з дизайну, пов'язаних із нейронаукою, автором не виявлено;

- концептуалістський. Contemporary art (сучасне мистецтво) – це все мистецтво, яке твориться зараз та формує наш різноманітний, глобальний та швидко мінливий світ. Аналіз теоретичного опрацювання базису сучасного мистецтва українськими вченими не виявив активного усвідомлення Contemporary art як постконцептуального мистецтва та використання концептуалізму як теоретичного напрямку. Опрацювання та узагальнення теоретичних робіт вітчизняних науковців за концептуалістським напрямом свідчить про фрагментарний науковий інтерес до досліджень «концептуального проектування»;

- перцептивний. Все частіше об'єктами проектування в дизайнерській практиці стають «дематеріалізовані» (уявні) речі: «айдентика», «простір бренду», «життєвий цикл», «аффорданси», «інфраструктура», «комунікативне середовище», той же інтернет, «розумні міста», «розумний одяг» тощо. Аналіз теоретичної розробки наукової проблематики в дематеріалізованому контексті виявив як найбільш релевантну теорію перцептивної культури. Задачею перцептивного напрямку досліджень дизайну має бути вивчення та аналіз міфологеми сучасного суспільства. В результаті автором було встановлено тісний зв'язок між активним міфотворенням із сучасними проявами цифрового комунікативного розвитку суспільства: «теорія інформаційного суспільства», «віртуалістика», «штучний інтелект» та ін. Доведено визначну роль симуляції як моделі креативного світосприйняття та творчого процесу цифрового мистецтва. Опрацювання та узагальнення теоретичних робіт українських вчених за перцептивним напрямом демонструє науковий інтерес до досліджень віртуалістики та еволюційних особливостей інструментальних засобів дизайнера.

8. Доведено, що вивчення виділених та проаналізованих автором теоретичних напрямів дизайну дозволяє досліджувати теоретичний базис проектної діяльності за наступними комплексними критеріями: історичний принцип

виникнення та впливу на мистецькі практики; способи візуально-образних рішень; принципи функціональності та конвергенції в мистецьких практиках дизайну. Теоретичний базис новоутворених напрямів дизайну ХХІ століття (візуальної культури, медіа-комунікативний, концептуалістський, перцептивний) ґрунтується на сучасних практиках та науково-теоретичних дослідженнях, що містять обов'язкову візуальну складову. Різноманітність теоретичних напрямів та теорій свідчить як про активне розширення понятійних меж дизайну в мистецьких практиках, так і виникнення нових векторів художньо-сенсової еволюції проектної діяльності, які стрімко увійшли в мистецтво сучасного суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Яремчук О. М. Еволюція об'ємно-просторового моделювання в дизайні. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2011. №2. С. 89–92.
2. Яремчук О. М. Як «оживає» Віртус: промисловий дизайн та індустрія моди. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків: ХДАДМ, 2011. №1. С. 232–236.
3. Яремчук О. М. Як «оживає» Віртус: дизайн архітектурного середовища. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2011. №6. С. 123–127.
4. Яремчук О. М. «ДИЗАЙН»: походження терміна та еволюція означуваного ним явища. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2012. №4. С. 58–62.
5. Яремчук О. М. Когда «технэ» перестала быть искусством. Часть 1. Доантичный и античный мир. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2013. №3. С. 54–61.
6. Яремчук О. М. Когда «технэ» перестала быть искусством. Часть 2. Эпоха начала промышленной революции. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2013. №4. С. 13–19.

Статті в українських наукових фахових виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз

7. Яремчук О. М. Когда «технэ» перестала быть искусством. Часть 3. Марксистско-ленинская концепция техники. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: зб. наук. пр. Харків: ХДАДМ, 2015. №9–10. С. 54–64.
8. Яремчук О. М. Генезис та розмежування понять дизайн і проектування. *Культура і сучасність: альманах*. Київ: Міленіум, 2018. №1. С. 217–221.
9. Яремчук О. М. Генезис та особливості формування базових моделей ідентифікації кольору. *Art and Design*. Київ: КНУТД, 2019. №3 (07). С. 113–124.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Яремчук О. М. Нові можливості інформаційних технологій для концептуального моделювання в дизайні середовища. *Міське середовище – XXI сторіччя. Архітектура. Будівництво. Дизайн: тези доп. I Міжнар. наук.-практ. конгрес.* Київ: НАУ, 10–14 лютого 2014. С. 85–86.
11. Яремчук О. М. Етностилістика інформаційного суспільства. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Етнодизайн в контексті інновацій XXI століття».* Київ: КНУКІМ, 16–17 квітня 2014.
12. Яремчук О. М. Міфопоетика в дизайні середовища. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми дизайн-освіти в європейському вимірі».* Київ: КНУКІМ, 22–23 квітня 2015.
13. Яремчук О. М. Світлодизайн інтер'єрів засобами сучасних комп'ютерних технологій. *Наукові розробки молоді на сучасному етапі : тези доповідей XVII Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених та студентів.* Київ: КНУТД, 26–27 квітня 2018. – Т. 1: Сучасні матеріали і технології виробництва виробів широкого вжитку та спеціального призначення. С. 485–486.
14. Яремчук О. М. Сучасні тенденції ідентифікації кольору на основі колірних палітр. *Міжнародна наукова конференція «Шості Платонівські читання».* Київ: НАОМА, 24 листопада 2019. Вип. 6. С. 161.
15. Яремчук О. М. Тенденції формування цифрових компетенцій та візуально-комунікативних навичок в умовах цифровізації суспільства. *Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Медіазнавчі студії в європейському діалозі: освітній та науковий дискурси».* Київ: КУБГ, 13–14 листопада 2020. С. 110–111.

АНОТАЦІЯ

Яремчук О. М. Теоретичні напрями дизайну України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.07 – дизайн. – Київський національний університет культури і мистецтв Міністерства освіти і науки України, Київ, 2021.

Зростання попиту на проектування якісної продукції сформувало стійку потребу у конкурентоспроможних фахівцях із дизайну. В цьому контексті успіхи дизайнерської галузі залежать від якісної профільної освіти на основі потужного теоретичного базису. За результатами дослідження були проаналізовані та систематизовані теоретичні напрями вітчизняного дизайну та на основі аналізу наукових текстів було виділено 15 напрямів.

Вперше сформульовано та проаналізовано гіпотези розвитку нових теоретичних напрямів: візуальної культури, медіадизайну, концептуалістського, перцептивного. Пропонується нова етимологія терміна «дизайн» та нове формулювання парадигми дизайну у контексті постмодерністських мистецьких практик.

Ключові слова: теорія дизайну, теоретичні напрями дизайну, теоретична основа дизайну, інноваційні напрями дизайну, еволюція дизайну.

АННОТАЦИЯ

Яремчук О. М. Теоретические направления дизайна Украины второй половины ХХ – начала ХХІ в. – Квалификационная научная работа на правах

рукописи. Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.07 – дизайн. – Киевский национальный университет культуры и искусств Министерства образования и науки Украины, Киев, 2021.

Рост спроса на проектирование качественной продукции сформировал устойчивую потребность в специалистах-дизайнерах. В этом контексте успехи дизайнерской отрасли зависят от качественного профильного образования на основе мощного теоретического базиса. По результатам исследования были проанализированы теоретические направления дизайна Украины, и на основе анализа научных текстов было выделено 15 направлений.

Впервые сформулированы и проанализированы гипотезы развития новых теоретических направлений: визуальной культуры, медиадизайна, концептуалистского, перцептивного. Определены новая этимология термина «дизайн» и новая формулировка парадигмы дизайна в контексте постмодернистских практик.

Ключевые слова: теория дизайна, теоретические направления дизайна, теоретический базис дизайна, инновационные направления дизайна, эволюция дизайна.

SUMMARY

Yaremchuk O. M. Theoretical directions of design in Ukraine in the second half of the XX – beginning of the XXI century. – On the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of candidate of art studies in specialty 17.00.07 – design. – Kyiv National University of Culture and Arts of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Kyiv, 2021.

The relevance of the study is due to the growing importance of design practices in the global context and the economy of Ukraine. In comparison with Western European countries, the theoretical basis of the Ukrainian design began its formation only in the second half of the XX century. At the initial stage, the theoretical basis of the Ukrainian design was completely subordinated to the Soviet ideological model with the parallel existence of concepts of *hudozhnogo konstruyuvannya* and technical aesthetics. The growing demand for the design of quality products has created a steady need for design professionals. In this context, the success of the design industry depends on quality specialized education oriented on a strong theoretical basis.

The thesis is dedicated to the research of theoretical directions of design in Ukraine of the second half of the XX – beginning of the XXI century. According to the results of the research, the theoretical directions of the national design of this period were analyzed and systematized. Based on semantic analysis of text corpus of national theoretical discourse fifteen theoretical directions were identified, according to which the theoretical basis of the Ukrainian design of the second half of the XX – beginning of the XXI century is formed. It is established that the most comprehensive coverage was given to functionalist, formative, design-methodological, cultural, visual perception, aesthetic directions; and there are few pieces of researches that concern ecological, universal/inclusive, prognostic theoretical directions. It is revealed notions that aren't included in the researched theoretical directions, which allowed forming hypotheses about the expediency of expansion of theoretical directions.

Based on comparative and historical-genetic methods of analysis of scientific literature

and works of art for the first time hypotheses of development of new theoretical directions and necessity of their inclusion in a theoretical basis are formulated and analyzed:

- visual culture. Art and design are perceived as metalanguages of visual-verbal thinking in images, reproducing in postmodern practice the polystylistic and eclectic variety of possible combinations;

- media-communicative or media design. Media design is broadly defined as a whole complex of visual practices of means of communication of the modern mass media. The analysis of theoretical basis revealed the active use of the theory of convergent media and neuroaesthetics;

- conceptualistic. Awareness of contemporary art at the present stage as a post-conceptual art and the use of conceptualism as a theoretical direction;

- perceptual. The analysis of the theoretical basis revealed that the most relevant theory is the theory of perceptual culture. The analysis of the mythology of modern society revealed an active myth-making associated with the stage of digital communicative development of society: "information society theory", "virtualization", "artificial intelligence" and others.

The author proposes a new etymology of the term "design" and a new formulation of the design paradigm in the context of postmodern artistic practices. The theoretical basis of the newly formed directions of design of the XXI century (visual culture, media-communicative, conceptualistic, perceptual) relies on modern practices and scientific-theoretical researches, which contain a mandatory visual component. The variety of theoretical directions and theories testify both to the active expansion of the conceptual boundaries of design in artistic practices, and the emergence of new vectors of artistic and semantic evolution of project activities, which rapidly entered the art of modern society.

Keywords: theory of design, theoretical directions of design, theoretical basis of design, theoretical foundations of design, innovative directions of design, evolution of design.

Підписано до друку 30.08.2021
Формат 60x90 1/16. Папір офсетний № 2
Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9 арк.
Тираж 100 прим. Замовлення № 5022

Надруковано в типографії ФОП Степенко Р.Д.
02660, м. Київ, б-р Дружби Народів, 24/2
тел.: +38 (044) 223-81-79, www.urb.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 7205 від 03.12.2020